

KRAJOBRAZ MIEJSKI

(ang. *cityscape*, niem. *Stadtlandschaft*). Rodzaj krajobrazu kształtującego się wskutek procesów urbanizacyjnych.

Przez geografów kulturowych i architektów krajobraz miejski jest rozumiany jako wariant krajobrazu kulturowego, przejawiający się w porządku urbanistycznym, zespołach architektonicznych, trwałych elementach przestrzeni miejskiej i terenach zielonych. W związku z globalną urbanizacją (metropolizacją, ale też suburbanizacją) obejmującą coraz większą powierzchnię przyległych do miast terenów zabudowanych i przyrodniczych, staje się krajobrazem dominującym. Jest czymś więcej niż architektoniczną przestrzenią miejską, chociaż ta stanowi jego trwały komponent jako pole oddziaływania i kształtowania określonych wartości oraz sensów kulturowych, historycznych, estetycznych, jak również przenikania różnych interesów politycznych i ekonomicznych. W tym sensie, krajobraz miejski nabiera znaczenia wspólnotowego jako przestrzeń sporu, konfliktu i kompromisu. Kształtuje się historycznie i społecznie, podlegając działaniom planowym, ale i codziennym, oddolnym praktykom mieszkańców miasta (np. ogrody społeczne).

Krajobraz miejski jest jednym z przedmiotów studiów miejskich (Rewers). W badaniach kulturowych i estetycznych krajobraz miejski jest zjawiskiem wizualnym, które oddaje charakter miasta i określa jego tożsamość. Na krajobraz miejski oddziałują wszystkie czynniki wpływające na percepcję przestrzeni miejskiej, w tym zmysłowe aspekty miasta (obrazy, dźwięki, zapachy) i jako taki jest on przestrzenią doświadczenia polisensorycznego. W tym zakresie najbardziej rozwinięte są badania krajobrazu dźwiękowego (dźwiękosfery, *soundscape*) miasta.

Źródła rozumienia miasta jako krajobrazu należy poszukiwać w renesansowym sposobie obrazowania świata jako obrazu („okno Albertiego”, perspektywa malarska), koncepcjach miasta idealnego (Alberti, Piero della Francesca) oraz XVII-wiecznym malarstwie północnoeuropejskim (np. Vermeer), które spopularyzowało panoramiczne widzenie miasta (weduta). W tym sensie malarstwo jako pierwsze definiowało przestrzeń miejską jako krajobraz. Do ugruntowania rozumienia i sposobu postrzegania miasta jako obrazu przyczyniły się, z jednej strony, XIX-wieczny rozwój miast, będący efektem przyspieszonej industrializacji (dotyczy to w szczególności Londynu) i postęp technologiczny (m.in. odkrycie fotografii), z drugiej zaś – nowe procesy kulturowe związane z nastaniem nowoczesności (Simmel, Benjamin). Dynamikę miasta w uchwyconym kadrze próbowały oddać m.in. malarstwo impresjonistyczne i fotografia (Atget). Momentem intensyfikującym rozwój krajobrazu miejskiego był okres przebudowy Paryża, tzw. haussmannizacja, która w 2. poł. XIX w. spowodowała urbanistyczne przeobrażenie centrum miasta i pojawienie się nowych form architektonicznych (bulwary, pasaże handlowe, witryny sklepowe). Plan urbanistyczny Haussmanna zakładał wyburzenie średniowiecznego centrum miasta, zabudowanie go na nowo wysokimi kamienicami, ale również wydzielenie terenów zielonych: licznych małych skwerów i dużych parków. W efekcie wykształcił się nowy typ mieszkańca miasta –

spacerowicza (*flâneur*). W badaniach kulturowych *flâneur* to figura interpretacyjna miasta. *Flâneur* to postać dostrzegająca rodzaj dziejącego się w mieście spektaklu, poddająca analizie przestrzeń miejską i jej elementy, jak i traktująca miasto jako rodzaj palimpsestu skrywającego w sobie znaki przeszłości (Baudelaire, Benjamin, Bauman). W tym sensie krajobraz miejski kształtuje się także we wspomnieniu, jako zapisany w pamięci obraz. Analizy Benjamin, wychodząc od wskazania panoram będących przyczynkiem do postrzegania miasta w terminach krajobrazu, zwracają ku wskazaniu idei labiryntu jako formy topografii miasta (Paetzold).

W ujęciu Benjamin flaneuryzm to rodzaj uczestnictwa w życiu miejskim, które akcentuje wzrokowe postrzeganie miasta jako obrazu i jako zjawiska. Tym samym, krajobraz miejski wyraża się zarówno w formach architektonicznych, takich jak pasaże, dworce kolejowe, parki miejskie (trwałość krajobrazu miejskiego), jak i w tym, co różnorodne, zmienne i czasowe w przestrzeni miejskiej: tłum, reklamy, refleksy w witrynach sklepowych, światło (ulotność krajobrazu miejskiego). W tym zakresie na uwagę zasługują również analizy miasta prowadzone z perspektywy zwielokrotnienia i odrealnienia miasta w zwierciadlanych odbiciach szklanej architektury. Inicjatorem tego podejścia był już Benjamin, który badał je na gruncie „szklanej architektury”, ale ich intensyfikacja nastąpiła dopiero w drugiej połowie XX w., wraz z rozwojem architektury i urbanistycznych szklanych zespołów (np. Sony Centre w Berlinie), a także wraz z pojawieniem się różnych form ekranów miejskich (billboardy, reklamy świetlne, szklane fasady).

Krajobraz miejski to również przestrzeń doświadczeń wielozmysłowych, pole oddziaływania bodźców sensorycznych (Simmel), które nie tylko wpływają na postrzeganie jego obrazu, ale nakładają się na siebie, wzmacniając swoją siłę i tworząc wspólnie polifonię obrazów, dźwięków, zapachów, doznań taktylnych. To kolaż poszczególnych krajobrazów zmysłowych, które nawet interpretowane w odizolowaniu, nie istnieją w odosobnieniu od siebie. Od XIX w. ważnym aspektem krajobrazu miejskiego są publiczne parki miejskie, które wobec pogłębiającego się przeludnienia, uprzemysłowienia i zanieczyszczenia miast, jako zielone wyspy, miały pełnić rolę „miejskich płuc” (Sennett). W związku z pojawieniem się idei czasu wolnego, przeciwstawianemu czasowi pracy, miały być surogatem tego, co naturalne, w miejscu zamieszkania. Tworzone w stylistyce krajobrazowej parki sięgały do najlepszych wzorów.

W urbanistyce komponowanie krajobrazu miejskiego oznacza dążenie do wizualnej harmonii przestrzennej, powiązania architektury (widoków i dominanty krajobrazowej) z otoczeniem naturalnym przy uwzględnieniu walorów środowiskowych. Idea ta pojawiła się już w antyku w miastach lokowanych na zboczach skalnych z panoramą na okolicę (Rodos, Pergamon, Assos) i powracała w różnych okresach historycznych: w baroku m.in. Wersal, a w XX w. m.in. Milton Keys. Najnowsze tendencje w projektowaniu urbanistycznym podkreślają ważność krajobrazu miejskiego dla poszukiwania sposobów scalania współczesnego (postindustrialnego), zróżnicowanego miasta w oparciu o strategię ciągłości krajobrazowej oraz zespolenia miasta z przyrodniczymi terenami podmiejskimi (np. Bella Centre w Kopenhadze). Stanowi to również efekt tendencji do tworzenia miast-regionów jako nowej

formy urbanistycznej (*urban landscape*), w których nie tylko zaciera się granicę między miastem a terenem pozamiejskim (*in-between-city*), ale oczekuje się ich wzajemnego przenikania.

[B.F., M.K.]

Literatura:

Lynch, Kevin. *Obraz miasta*, tłum. Tomasz Jeleński. Kraków: Archivolta, 2011.

Madurowicz, Mikołaj. *Ciągłość miasta. Prolegomena*. Warszawa: WUW, 2017.

Paetzold, Heinz. *Miasto jako labirynt, Walter Benjamin i nie tylko*, tłum. A. Zaporowski. W *Przestrzeń, filozofia i architektura. Osiem rozmów o poznawaniu, produkowaniu i komponowaniu przestrzeni*, red. E. Rewers. Poznań: Wydawnictwo Fundacja Humaniora, 1999.

Simmel, Georg. *Mentalność mieszkańców wielkich miast*. W Georg Simmel, *Most i drzwi. Wybór esejów*, tłum. M. Łukasiewicz. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2006.

Rewers, Ewa (red.) *Kulturowe studia miejskie*. Warszawa: NCK, 2014.

Rewers, Ewa. *Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*. Kraków: Universitas, 2005.

Rewers, Ewa (red.) *Miasto w sztuce- sztuka miasta*. Kraków: Universitas, 2010.

Paszowski, Zbigniew. *Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związki z urbanistyką współczesną*. Kraków: Universitas, 2011.

Changing Places, Contemporary German Landscape Architecture, BDLA, Birkhauser, Basel-Berlin-Boston 2005.

Sennett, Richard. *Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu*, tłum. M. Konikowska. Gdańsk: Wydawnictwo Marabut, 1996.